Ze čtvrtého sjezdu

PAVEL KOHOUT

V jisté části světa vznikl státní útvar. Vznikl na historickém teritoriu malého národa, který byl několik staletí tvrdě utlačován a odnárodňován svými sousedy. Vznikl v důsledku celosvětového válečného konfliktu, v němž národ, ač malý, sehrál nemalou roli a dostalo se mu řádných hranic a diplomatického uznání. Nepřestal však být trnem v oku svým sousedům, kteří s postupujícím časem začali znovu uplatňovat nárok na jeho území. Záminkou k stupňování se stal především fakt, že v novém státě zůstala silná sousedova menšina, jejíž práva byla údajně utlačována. Po dvaceti letech došly věci tak daleko, že mocný soused pohrozil této malé zemi vyhlazením, a to nikoli obrazným, ale faktickým, a nikoli soukromě, ale před celým světem. „Vyhlazení" bylo slovo, které se opakovalo téměř v každém projevu vůdce silného národa. „Vyhlazení" bylo slovo, které po něm denně opakovaly plakáty, tisk i rozhlas. Do malé země byly posílány nejen zbraně, ale celé diverzní skupiny, na jejích hranicích se soustředila branná moc silného souseda s úmyslem zcela jednoznačným. Pro úplnost dlužno dodat, že malý stát měl charakter prozápadně orientované buržoazní demokracie, zatímco silný soused nastolil totalitní režim, kryjící pseudosocialistickými frázemi svůj expanzivní nacionalismus. Pokusy malé země obnovit na svém území pořádek a likvidovat teroristy byly mocným sousedem označeny za genocidu a daly záminku k ultimativním požadavkům: buď se v termínu vzdáte, anebo budete v termínu zničeni. Až sem historie. Jistě vám neuniklo, že šlo skutečně o historii. Nemluvil jsem o duelu Arabové kontra Izrael, ale Německo kontra Československo. Napadla mě ta paralela, jako se domnívám, že napadla nejednoho z nás, když jsem začátkem června psal v těch tropických vedrech na břehu jed-

né malé české řeky a v tom horku jsem skoro fyzicky cítil, jak těžko se asi umírá mladým Židům i mladým Arabům v písku Sinaje. Napadla mě a položil jsem si otázku. Kdyby bylo v roce 1938 Československo namísto kapitulace vypálilo první ránu, mohl by je někdo ze spravedlivých soudců toho střetnutí označit za agresora? V morálním smyslu sotva. Historické paralely jsou ovšem vždycky nepřesné. V duelu, k němuž došlo před měsícem na Středním východě a jehož jsme byli díkybohu nikoli účastníky, ale chcete-li svědky, jestliže ne vždy soudci - byly samozřejmě podmínky specificky jiné, zejména v tom, že silným sousedem byl národ, který prožívá své ekonomické i morální zmrtvýchvstání, protože byl ještě před několika lety doslova trhem na otroky. Nicméně občan země, která zažila Mnichov, má právo se ptát, lze-li operovat pojmem agrese tak jednoznačně, jak se tomu právě stalo v našem tisku. Říkám občan, protože vláda má zajisté právo zaujímat své stanovisko, vzhledem k spojeneckým i jiným závazkům, proto je to vláda. Ale občan, ač v principu zcela loajální, má třeba ještě soukromé stanovisko - a v dvaadvacátém roce socialistické demokracie musí mít právo svůj názor taky publikovat. Pokud vím, učinilo podobný pokus ve věci Střední východ několik členů tohoto shromáždění. Jejich diskusní vystoupení byla vesměs cenzurována s tím, že spisovatel má dělat literaturu, a nikoli politiku. Nutno připomenout, že tohle heslo s námi jde od roku 1956, kdy se zrodilo téměř přes noc jako jemná obměna hesla, že spisovatel má dělat skrze literaturu především politiku. Jako by nás tisíciletí a zejména padesátá léta nepoučila o tom, že slovesné umění nemůže politiku suplovat, ale že ze všech umění se právě ono politice nemůže vyhnout. Agrese, ať už ta údajná, z níž bylo obviňováno Československo roku 1938, anebo ta skutečná hitlerovská, ať ta faktická izraelská, anebo potenciální arabská, má vedle politického i svůj morální aspekt. Zasahuje každého a všude. Právě tak politiky, kteří zápasí o tvář světa, jako umělce, kteří zápasí o jeho duši. Nejde mi, jako nešlo autorům cenzurovaných článků, o polemiku se stanoviskem vlády. Jde mi o prosazení možnosti, abych směl vyjádřit veřejně svůj názor k nejzávažnějším otázkám domácí a zahraniční politiky, vzbuzují-li mou pochybnost. V případě, který jsem uvedl, by se našlo dost erudovaných odborníků, kteří by můj názor třeba opravili anebo vyvrátili. V krajním případě by ho odmítl, anebo se od něho distancoval oficiální mluvčí vlády, třeba na pravidelných tiskových konferencích, které pořádají i země s menší demokratickou tradicí, než je Československo, třeba Nigérie.

A v tu chvíli by zmizela má obava, a nejen má, ale možná desítek tisíc spoluobčanů, kteří ji sdílejí, že člověk v tomto světě, rozrývaném mocenskými zájmy, je a zůstane pouze statistou, který je v různých kostýmech

různých dob různě postrkován po scéně, aniž většinou, jak vám potvrdí každý režisér, v roli statisty ví, kdo ten kus napsal a o čem je.

Role, kterou bez ohledu na nový tiskový zákon hraje dosud cenzura v naší společnosti, je naprosto ostudná. Z článku pro Literární noviny mně byl zabaven právě ten odstavec, pro který byl interview psán, odstavec o tom, proč jsem se vzdal svého členství v ÚV. Cenzurovaná věta zní: První příčina je vnější: některá důležitá rozhodnutí byla učiněna přes naše věcné a zdůvodněné námitky; náš orgán nebyl považován za povolaného partnera těmi institucemi, které ho tak chápat měly.

Měl jsem shodou okolností právě v té době soud s jistým OPBH. Veden naivními představami, jaké jsem měl po výkladu nového zákona, požádal jsem svého právního zástupce, aby mým jménem podal žalobu proti porušení zákona, neboť v zabaveném odstavci nešlo při nejlepší vůli najít smysl, který by poškozoval zájem státu a společnosti. K mému překvapení mi onen výtečný advokát nazítří telefonoval – sám dosti vyjeven, že mi zákon takovou možnost obrany nedává. Dal jsem se tedy poučit, co zbývá mně, a zjistil: Já mohu podat protest pouze redakci. Jestliže se redakce za mne postaví, postoupí společný protest vydavateli. Jestliže i vydavatel shledá, že může nést spolu s autorem a redakcí odpovědnost, musí cenzurní úřad pustit článek do tisku, nechce-li se vystavit nebezpečí, že bude žalován. Podotýkám výslovně, že tento postup má být uplatňován, jde-li o společenskou problematiku, asi jako o ni šlo v mém zabaveném odstavci, nikoli – zcela pochopitelně – jde-li o údaje poškozující obranyschopnost nebo jsoucí v rozporu s ústavou státu. Potud teorie. Praxe je taková, že cenzura své razítko nedá stejně, protože ví, že žalována nebude. Neboť v této fázi se tiskový zákon setkává se stranickým usnesením, podle něhož vydavatelé komunisté musí konzultovat případ s příslušným oddělením ÚV KSČ. Důsledek tohoto složitého postupu je jednoznačný: jenom Literárním novinám byly pozastaveny v minulých měsících desítky článků, z nichž některé po zásahu stranických orgánů vyšly, jiné ne, ale z nich mnohé nevyšly jen proto, že ztratily mezitím aktuálnost. Možná, že soudruzi Šotola, Špitzer a Ptáčník poslouží přesným údajem, kolikrát byla žalována cenzura.

Myslím, že je povinností našeho sjezdu, sjezdu svazu, v němž je převážná část spisovatelů – publicistů, žádat novelizaci tiskového zákona v tom smyslu, aby právo hájit svobodu svého projevu v rámci, zdůrazňuji, v rámci ústavy, měl každý autor sám. V minulosti a dodnes nese každý autor za své názory a své dílo trojí odpovědnost: odpovědnost morální, v případě, že je veřejně kritizován, odpovědnost hmotnou, v případě, že je dílo cenzurováno, a tudíž nehonorováno, i odpovědnost právní, jak to ukázal

soudní proces s karikaturistou Liďákem. Za tuto trojí odpovědnost nechť mu přísluší to jediné nezadatelné právo: hájit se prostřednictvím téhož zákona, který je, pokud se provinil, uplatňován proti němu. Navrhuji, aby byl tento požadavek pojat do sjezdového usnesení jako samostatný bod.

Válka na Středním východě a tiskový zákon v Československu jsou dvě věci, které spolu nesouvisí pouze na první pohled. Mám to štěstí, někdy problematické, ale v podstatě štěstí, že okruh mých přátel a známých tvoří dodnes vždy znovu převážně lidé kolem dvaceti až pětadvaceti let, tedy o generaci mladší, především vysokoškoláci. Dá se namítnout, že můj pohled na tuto generaci je tedy zaplaťpánbůh zkreslený, neboť v továrnách a na polích, jak alespoň soudí někteří funkcionáři ČSM, žije dosud mládež čistá a nenarušená, která vidí svůj životní cíl ve vstupu do komunistické strany. Ale i kdyby tomu tak bylo, nezbavuje mě to tísně, protože z několika desítek mých mladých přátel, budoucích, anebo už hotových inženýrů, herců, architektů nebo lékařů, to znamená z lidí, kteří budou stát ve věku vědecko-technické revoluce už zanedlouho na kapitánských můstcích naší země, nepomýšlí na vstup do strany ani jediný. Dá se namítnout, že se stýkám s nezdravými lidmi, ale oni jsou kupodivu naprosto normální, i – co je hlavní – velice talentovaní. Lidské vztahy nevznikají jenom na základě stranické příslušnosti, a tak mě mezi sebou nejenom trpí, ale mají ke mně třeba i jiný vztah, a proto jsou otevření. Hádám se s nimi, když mi servírují své iluze a polopravdy o první republice, o pětačtyřicátém roce, o Únoru, o Sovětském svazu, o našem spojenectví se SSSR, o západní demokracii. Ale hádám se za ně a jejich jménem, jestliže označují za zdroj svých iluzí a své skepse skutečnost, že se jim, ale v podstatě všem myslivým občanům této země, stanoviska dosud vnucují autoritativně, že si je nemohou utvářet na základě svobodné diskuse a konfrontace názorů. To, že čtyři spisovatelé, z nichž dva navštívili Izrael a dva Sjednocenou arabskou republiku, nemohli na stránkách Literárních novin konfrontovat své názory, protože by to snad ohrozilo prestiž vlády, která zaujala jednoznačné stanovisko řízené vyššími zájmy, je drobnou ilustrací této skutečnosti. Ale v buržoazních demokraciích, které prohlašujeme za loutkové, a máme pro to dokonce i dobré důvody, viz zcela aktuální, dojemnou, velkou, ale zatím neplodnou vládní koalici NSR, je takový jev běžný. A jeho důsledkem je politická aktivizace mládeže, ne nepodobná politické aktivizaci mé generace, která se mimochodem zrodila rovněž v podmínkách poválečné svobodné výměny názorů. Je to aktivita, o které se nám dneska ani nezdá. Před Velikonocemi jsem byl na předvádění svého filmu Sedm zabitých v západním Berlíně. Konalo se v dřevěném baráku, který si pronajal a zřídil klub mladých, nazvaný Ça ira – Půjde to! Ačkoliv mě

vedoucí našeho kulturního střediska jemně připravil, byl jsem vyděšen, když jsem vstoupil do místnosti doslova nabité k prasknutí, kde na stolech, na zemi i na sobě seděli vousatí, obrýlení a osvetrovaní diváci od patnácti do třiceti let, kteří na první pohled očekávali spíš vystoupení Rolling Stones. Druhé překvapení přinesla diskuse po filmu, diskuse, které se zúčastnili téměř všichni, diskuse beze stopy provokace, jejímž znakem byla vysoká informovanost a naprostá otevřenost. Je pozoruhodné, zvlášť v situaci, kdy je právě pod palbou dokonce parlamentní kritiky náš státní film, že to byly právě předtím promítané filmy české mladé vlny, které je přivedly k úvahám o stagnaci buržoazního umění a ke kritice západoněmecké kulturní politiky. Ale hlavní šok přišel až po odchodu, kdy jsem omylem vstoupil do jiných dveří a připadal si jak v Jiříkově vidění, to jest kdysi v Čechách před Prvním májem. V té místnosti byly stovky transparentů, které právě domalovávala jiná vousatá družina. Byly to transparenty vyzývající Američany, aby táhli z Vietnamu. Neboť druhý den ráno se kompletní Ça ira klub hodlal dát zmlátit u příležitosti velikonočního pochodu proti válce a atomovému zbrojení, který se konal v západním Berlíně. V tom byl ten drobný rozdíl, že se hodlal dát, neboť členové tohoto volného sdružení dospěli k tomu rozhodnutí na základě svobodné volby. A musel jsem si na ně a několik tisíc dalších západoberlínských studentů vzpomenout docela nedávno, kdy přivítali jistého velkého šachinšacha tak, že je to stálo dokonce jednoho mrtvého a čtyřicet zraněných. Šachinšach byl na státní návštěvě stejně tak u nás jako u nich, to je jedna věc. Druhá věc je, že na rozdíl od nás oni se o něm v tisku dověděli, že v jeho zemi je po čtvrtstoleté vládě 80% negramotných a o politické svobody dbá zvláštní šachova brigáda dlouhých nožů. A tak mu připravili vedle vládního ještě své vlastní přijetí. Jenom proto, že věděli. My jsme si ušetřili diplomatickou demarši a nezkalili jsme vztahy. Díky tomu ví náš lid, že šachinšach je fešák a Farah Diba nejkrásnější královna světa, snad vedle Sirikit. A tak se znovu vracím k tématu, kterým jsem začal a kterým chci skončit. Že stát je stát, byť byl socialistický, a má své funkce a závazky, které musí rozumný občan chápat. Ale vedle toho jsme taky kdysi provedli jakousi revoluci, která měla uskutečnit nejlepší sny lidstva, jak je po staletích sečetli a převedli na společného jmenovatele Marx a Lenin. Produktem té revoluce měl být, a mám za to, že dosud má být, svobodný člověk. Svobodným lidem se pochopitelně hůř vládne, proto se ani socialismus neubránil periodám diktátorů a božstev. Ale proto se jich také jako jediné společenské zřízení dokazuje zbavit samoočištěním, věren svému základnímu ideálu, protože jinak by přestal být socialismem. Generace pětadvacetiletých lidí, která dnes netouží vstupovat do strany, nečeká, aspoň zatím, na jiný společen-

ský systém. Čeká na to, jakou bude mít socialismus, který poznali ve věku deformace, výslednou tvář. Můžeme ji za to čekání kritizovat, ale nemůžeme ji nechápat. Protože oni zatím nejsou u moci. U moci jsme my, někdo víc, někdo míň, ale se stejnou odpovědností.

Považuji toto své vystoupení za svůj díl odpovědnosti. Nemohu víc. Jsou lidé, kteří mohou víc. Sedí tu dnes mezi námi jako naši soudruzi. Mohou se mnou nesouhlasit, mohou se zlobit, ale musí vědět: jde o stejnou věc. O budoucnost téhle revoluce. Revoluci začínají zbraně, ale o jejím bytí a nebytí, o její morální oprávněnosti a životaschopnosti se rozhoduje výhradně na bitevním poli srdcí a mozků. A to především srdcí a mozků dalších generací, které tu revoluci dědí. My ještě můžeme zpívat z vlastní zkušenosti verš Internacionály „dost napásla se naší muky vran, supů hejna kroužící". Oni žádají naplnění druhé půlky slovy „rozptýlí den příští jich shluky, věčně vzplá slunce zářící". Historická zkušenost položila důraz na dialektiku marxismu. Československo, země chytrých a tvořivých lidí, má jedinečnou a současně jedinou příležitost: aby tou specifickou cestou byla socialistická svoboda ducha.

ALEXANDR KLIMENT

Dámy a pánové, chápu mnohé, nikoliv však nutnost jako svobodu, zvláště když to, co vstupuje do našeho života jako nutné, nevyhnutelné a nezbytné, je ve skutečnosti vždycky jen z dopuštění lidí; ovšem s výjimkou přirozené smrti. Umění, a zvlášť literatura, se odedávna snaží tuto jedinou nutnost pochopit, avšak nikoliv proto, aby v nehybné smrti dosáhla svobody, nýbrž aby smrt překonala živým významem díla. Tvůrce tedy staví proti věčné nicotě svůj individuální protest; jakpak by vždycky znovu neprotestoval proti časnějšímu chaosu a úpadku světa?

Co je literatura literaturou, je na spisovatele v menší či větší míře vykonáván administrativní i psychologický nátlak, aby se podřídili aktuálním společenským potřebám. Jako by ti, kteří méně prožívají lidské štěs-

LUDVÍK VACULÍK

Soudružky a soudruzi, využívám příležitosti, abych vám řekl, co víte i beze mne, protože k tomu mám pár věcných návrhů. V návrhu Stanoviska se píše, že smyslem socialistického zřízení je uskutečňovat reintegraci člověka, jemuž je zaručen statut občana. Občan, to bylo kdysi slavné, revoluční slovo. Označovalo člověka, nad nímž nemohl nikdo nekontrolovaně panovat, jemuž bylo možno pouze šikovně vládnout, aby měl dojem, že si vládne téměř sám. Dosáhnout u ovládaných takového dojmu bývalo cílem náročné pracovní specializace, která se jmenuje politika. Ve skutečnosti občan vládnoucí si sám, to byl a bude jen mýtus.

Marxistická kritika moci vytáhla na světlo do té doby neprobádané vztahy mezi vládnoucí mocí a vlastnictvím výrobních prostředků. Tento objev spolu s chápáním dějin lidstva jako dějin třídních bojů připravil sociální revoluci, od níž se čekalo též nové řešení odvěkého problému moci. Sociální revoluce u nás se zdařila – a problém moci trvá dál. Ačkoliv jsme „chytli býka za rohy" a držíme ho, kdosi nás zatím pořád kope do zadku a nepřestává.

Zdá se, že moc má své nezrušitelné zákonitosti vývoje a chování, ať ji vykonává kdokoli. Moc je zvláštní lidské fenomenon dané tím, že už v lesním houfu musí někdo poroučet a že i ve společnosti samých šlechetných duchů musí kdosi shrnout poznatky z diskuse a formulovat nutnost. Moc je specificky lidská situace. Postihuje vládnoucí i ovládané a obé ohrožuje na zdraví. Tisíciletá zkušenost s mocí vedla lidstvo k tomu, že se snažilo určit jakási provozní pravidla. Je to onen systém formální demokracie se zpětnými vazbami, kontrolními vypínači a limitními termíny. Do jasně nakreslených mechanismů vlády však zasahují zájmy lidí nadaných hrubou silou založenou na vlastnictví kapitálu, na držení zbraní, na výhodném příbuzenství, na monopolu výroby atd. Pravidla tedy nezabraňují zlému, a lehké zkreslení této konstatace může z druhé ruky vyznít už přímo ve sprosté tvrzení, že pravidla formální demokracie zlé způsobují. Ta pravidla však sama o sobě nejsou ani kapitalistická, ani socialistická, neurčují, co dělat, nýbrž jak docházet k rozhodnutí o tom, co dělat. Je to humánní vynález, jenž v podstatě ztěžuje vládnutí. Nadržuje ovládaným, ale také když vláda padne, zachraňuje ji před zastřelením. Zachovávání takového formálního systému demokracie nepřináší příliš pevné vlády, přináší jen přesvědčení, že příští vláda může být lepší. Vláda tedy padá, ale občan je obnoven. Naopak kde vláda pořád a dlouho stojí,

padá občan. Kam padá? Nevyhovím nepřátelům a neřeknu, že občan padá na popravišti. To jen několik desítek nebo několik set občanů.

I přátelé však vědí, že to stačí, neboť pak následuje pád třeba celého národa do strachu, politické netečnosti a občanské rezignace, do nicotných denních starostí a malých přání, do závislosti na čím dál menších pánech, zkrátka do poddanství tak nového a nebývalého typu, že to návštěvníkovi z cizí země nemůžete ani vysvětlit. Myslím, že už u nás není občanů. Mám pro to důvody nasbírané za léta práce v novinách a v rozhlase. Pro jeden čerstvý důvod půjdu blízko. Tento sjezd se nesešel tehdy, kdy se členové této organizace rozhodli, nýbrž když pán dal po uvážení svých starostí laskavě souhlas. Očekává za to, je na to zvyklý z minulých tisíciletí, že vzdáme jeho dynastii hold. Navrhuji nevzdávat. Navrhuji prohlédnout text Stanoviska a vyškrtnout všecko, z čeho čiší poddanská duše. V národech, které svou kulturu vypěstovaly v kritice vládnoucí moci, nemusejí zrovna spisovatelé odhazovat dobré lidové vychování.

Navrhuji, aby každý, kdo zde ještě promluví, podal vždy návrh, jak si věc, která mu dělá starost, představuje. Neboť přijměme tedy tu hru na občany, když už jsme k ní dostali povolení a toto hřiště, a vystupujme tu ještě po zbytek času, jako bychom byli plnoletí a svéprávní.

Mluvím zde jako občan státu, jehož se nikdy nechci vzdát, v němž však nemohu spokojeně žít. Mám na mysli občanské záležitosti, ale octnu se v choulostivé situaci. Jsem zároveň člen komunistické strany, a tedy nemám a nechci tu mluvit o stranických záležitostech. Stalo se však, že u nás už není téměř ničeho, co by v určitém stadiu debaty nebylo stranickou záležitostí. Co mám dělat, když ony obě, má strana a má vláda, učinily všecko, aby jejich agenda splynula. Osobně si myslím, že to je nevýhodné pro ně pro oba. Vytváří to také obtížnou situaci pro nás, občany zde shromážděné. Členové strany jsou vázáni nemluvit o ohniskových momentech většiny důležitých otázek před nečleny, kteří zase nemají přístup na shromáždění, kde jedině se dá o nich s významem mluvit; takže jedni i druzí žijí v omezení své základní občanské svobody – mluvit spolu jako rovný s rovným. Možná že je to dokonce proti článku 20 ústavy. Ale já se disciplinovaně stáhnu na občanské pole a budu mluvit pouze o vládě, jen kde toto slovo nebude výstižné, užiji označení „vládnoucí kruhy". Je to osvědčený starší termín, při zdánlivé neurčitosti přesnější, než může být mnohý jiný. Odedávna označoval lidi, kteří fakticky vládli nezávisle na tom, jakou nominální funkci zastávali v demokratické kulise, lidi, jejichž moc plynula odjinud – z bohatství, z vlivné přízně, z monopolu výroby či služby, z držení zbraní atd. Je v tom obsažena i vláda z uzavřených lóží, náhlá sdělení v noci po zvláštním kurýru, slyšet za tím i pár význam-

ných vět v předsálí a kuolárech a dohody udělané před vstupem na místo dohody i zákony odhlasované před vstupem do parlamentu. Naše oba národy byly připraveny celými svými dějinami pro socialismus. A tento stát se po minulé válce obnovil jako politický organismus, který už měl jedině práci na tom socialismu organizovat. Pominu důležité dílčí momenty, ale jiný program skutečně neležel po roce 1945 na stole. Jedním z postulovaných atributů nové moci byla i jednota vládnoucích a ovládaných, vlastně jejich totožnost. Lid a vláda jdou.

A chci se vrátit k tomu, co si myslím o charakteru každé moci: že její vývoj a chování se řídí jejími vnitřními zákony, na nichž nemůže nic změnit osoba u moci, ani třída u moci, neboť je to prostě zákonitost lidského chování v určité situaci: u moci. – Prvním zákonem každé moci je, že chce být i nadále. Reprodukuje se ve stále přesnější podobě. Za druhé se stále homogenizuje, očišťuje od nesourodého, až každá její část je obrazem moci celé, až všecky části jsou navzájem zastupitelné, takže periferní buňka moci může prakticky nahradit centrum a také jednotlivé periferní buňky můžete navzájem prohodit a nic se nestane, aparát moci funguje nevýchylně, protože v podstatě má nereagovat na změnu prostředí, nadmořské výšky, složení populace ani nic jiného, respektive má reagovat vždy k stejnému: upravovat tato odlišná prostředí pro sebe, zestejňovat je, aby bylo možno vystačit s jedním veleprostým modelem. Moc se osamostatňuje, což je další její zákonité chování, neuchází se už o ničí oporu, opírá se o sebe samu, centrum o periferii a naopak, mohou se na sebe stoprocentně spolehnout a také musejí, neboť tvoří kruh. Nikoho z něho nelze vyrazit a on také nikoho nevydá. Vnitřní nesoulady a provinění jsou také vnitřně likvidovány.

A přichází další fáze, kterou označuji jako dynastizaci. V příznivé chvíli svolává moc zákonodárné shromáždění a nechá si své nezávislé postavení vtělit do ústavního zákona. Cokoli od té doby činí, podle ústavy činí. A jelikož deset, dvacet, padesát let, nikdy už nedá tento bod na pořad, a nikdo jiný jej podle ústavy na pořad ani dát nemůže, a nikdo také nemůže podle ústavy svolat jiné zákonodárné shromáždění, dochází ústavní cestou k založení dynastie. Je to dynastie historicky nového typu, neboť zachovává jednu významnou demokratickou zásadu: Kdo o to stojí, může se k ní přidat. Dynastie nemůže tedy vymřít po meči ani po přeslici.

Z našeho hlediska nejzajímavější je jeden vnitřní zákon moci, a to zcela určitý, v dějinách lidstva literaturou tisíckrát popsaný a vždy stejný způsob práce s lidmi. Moc ovšem dává přednost lidem, kteří jsou svým vnitřním ustrojením jako ona. Protože však je jich nedostatek, musí používat i lidí jiných, jež si pro svou potřebu upravuje. Pro službu moci se

přirozeně hodí lidé bažící po moci, dále lidé samou povahou poslušní, lidé se špatným svědomím, lidé, jejichž touha po blahu, prospěchu a zisku si nedává morální podmínky. Upravit lze lidi mající strach a mnoho dětí, lidi dříve ponižované, kteří důvěřivě přijímají nabídku nové hrdosti, dále pak lidi od přírody hloupé. Na určitý čas, za určitých okolností a pro určité úkoly jsou přechodně použitelní i různí morální absolutisté a nezištní, avšak špatně informovaní entuziasté, jako jsem já. Úprava lidí zná v podstatě několik starých prostředků. Tělesná i duševní pokušení, pohrůžka utrpením, uvádění do kompromitujících situací, používání udavačů, uvrhování člověka do neoprávněných podezření, jimž se brání demonstrací své loajality, uvrhávání člověka do rukou špatných lidí a pokrytecké zachraňování jej odtamtud. Zasévání obecné nedůvěry. Důvěra je kategorizována na důvěru první třídy, druhé třídy, třetí třídy – a předpokládá se masa lidí bez důvěry. Rovněž informace má jakostní skupiny: na růžovém papíře, na zeleném papíře, na žlutém a na rotačním.

Co jsem řekl o charakteru moci, míním co nejvšeobecněji, nemám dokonce na mysli vládu v socialistickém státě, neboť pojem socialismu spojuji s vědeckým řízením. A vědecká teorie socialismu by přece byla nemyslitelná bez psychologie moci: Jako v ní nemůže chybět filozofie či politická ekonomie a sociologie, nemůžeme tu postrádat psychologii moci, využívající poznatků z psychologie individuální i sociální, z psychoanalýzy a psychopatologie.

Ponechal jsem stranou otázku třídního charakteru moci, protože z tohoto pohledu ji subsumuji pod problematiku moci vůbec.

I u nás proběhl popsaný výběr lidí podle hlediska použitelnosti mocí. Důvěru dostávali lidé poslušní, nečinící potíže, nekladoucí otázky, jež jsou nastoleny. Z každého výběru vycházel nejlíp člověk co nejprůměrnější a z dějiště se poztráceli lidé složitější, lidé osobního půvabu, a zejména lidé, kteří pro své vlastnosti a práci bývali tichým a neoznačeným měřidlem obecné slušnosti, měrou veřejného svědomí. Z politického života pak zvlášť zmizely osobnosti nadané humorem a přicházející se svými osobními myšlenkami. Ztratilo význam slovní spojení politik-myslitel, slovo představitel, zastánce, zní prázdně slovo hnutí, když se nic nehýbá. Byla zpřetrhána pletiva, na nichž spočívá nehmotná struktura a osobní kultura takových lidských společenstev, jako jsou obce, závody, dílny. Nic nemohlo nést pečeť něčího osobního díla, jen zřídkakde se udržel pojem dílny, byli vyhazováni ředitelé škol, pracující na své pedagogice, propuštěni vedoucí cihelen s kritickým názorem na okolí své cihelny, rušeny dobře zapsané kulturní a sportovní kluby a spolky, které pro určitý druh lidí představovaly v celé své škále kontinuitu jejich obce, kraje a státu.

Benjamin Klička ve svém díle Divoška Jaja napsal: „Pomni, člověče, že schopnost je drzost, jíž urazíš svého nadřízeného, a buď proto, možno-li, pitomější než v plotě kůl, abys dlouho živ byl a dobře se ti vedlo na zemi." Nemusel bych to ani číst, mohl bych to říkat zpaměti, protože jsem si to mockrát připomínal. Jsou to slova stará čtyřicet let a míněná na společnost před sociální revolucí. Ale myslím, že teprve po ní nabyla u nás celé své platnosti a že její pravdu mohl vychutnat každý. Jestli jste si všimli, my všichni Češi i Slováci inklinujeme k pocitu, že nás na našich nejrůznějších pracovištích řídí vždy člověk neschopnější, než jsme sami. A všichni, kdekoli se sejdeme, jen skuhráme. Je to už odporné, protože zároveň s těmi, kteří možná mají důvod stěžovat si, nadávají i neschopní lenoši, naprostí flinkové a lidé chudého ducha, kteří také říkají, že nemohou, nesmějí. Čili vznikla falešná a škodlivá jednota lidí, kteří k sobě naprosto nepatří. Pojí nás všechny nejmizernější pojítko, jaké si kdo může vymyslit: společná nechuť přes rozličné motivy.

Praktičtí živlové si našli náhradní pole aktivity, nepraktičtí si ošetřují aureolu mučedníků, na literárním trhu je móda deprese, duševního rozvratu a nihilismu. Orgie snobů. I chytrý člověk hloupne. Občas se u něho projeví pudová potřeba sebezáchovy – má chuť fackovat vpravo vlevo. Ale když se podívá nahoru, co nad ním visí, a dolů, co je schopno ještě ho pošlapat, řekne si: Proboha, pro koho!

A teď považme, že se už po dvacet let nejúspěšněji prosazují lidé, kteří mají nejmenší rezistenci proti všem demoralizujícím vlivům, jež produkuje moc. Uvažme dále, že lidé křehkého svědomí nenacházejí oporu ani dovolání u zákonů, oporu vládnoucí moci, které by je podle litery měly chránit. Podle litery totiž by se zdálo, že skutečně je u nás platný soubor práv a povinností, který „slouží tedy svobodnému, všestrannému rozvoji a uplatnění osobnosti občanů a zároveň upevnění a rozvoji socialistické společnosti" (Ústava, čl. 19).

Přesvědčil jsem se při své práci v novinách a rozhlase, že ve skutečnosti se občané příliš často svých ústavních práv nedovolají, protože prakticky kterýkoli činitel třebas jen periferní moci může jejich právo vázat na okolnosti a podmínky, jež v ústavě nejsou a slušně ani být nemohou.

Často si v poslední době v ústavě čtu a došel jsem k názoru, že je to nedobře sestavené dílo, jež snad proto ztratilo autoritu u občanů i úřadů. Po stránce slohové je mnohomluvné a přitom se vyjadřuje v mnoha důležitých případech mlhavě. Uvedu příklad vztahující se k pracovní a myšlenkové sféře, jež se našeho svazu nejvíce týká. Článek 16 zní takto: „Veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru, marxismu-leninismu,

a v těsném spojení se životem a prací lidu." – Nehledě na to, že v pojmu výchova bude každý dobrý pedagog rozumět spojení s prací a životem samozřejmě, není mi jasné, který orgán a jaký snad soud bude rozhodovat o vědeckosti určitého názoru, když v samém pojmu vědy je zahrnut pohyb a proměna názorů ve shodě s postupujícím poznáváním a když tato pohyblivost odporuje neměnnosti a jednoznačnosti pojmů, kterou vyžaduje každá právní norma. Ledaže by se vědeckým světovým názorem rozuměl pevný soubor tezí, ale pak by byla otázka, zda by náš stát nebyl více státem doktrinárním nežli vědecky řízeným, jak jistě měl na mysli zákonodárce. – Jiný příklad, týkající se mého vlastního tématu:

Článek 28 říká: „V souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku." – Domnívám se, že uvedené svobody samy sebou jsou v zájmu pracujícího lidu, proto tento slovní obrat považuju za nadbytečný, ba přímo matoucí, protože výklad toho, co je zájmem pracujícího lidu, je tak ponechán komukoli. Myslím, že odborník, kdyby měl důvod takového vyjádření užít, považoval by za potřebné vypočítat, co je, respektive není zájmem pracujícího lidu, a prozíravý zákonodárce by se vyvaroval i nějakého výčtu demonstrative a trval by na výčtu taxativním. – Sám bych dal přednost formulaci lakonické, jejíž platnost by byla nesporná. Jen lakonicky čistá formulace dává zákonům zvuk obecně známého úsloví, takže nakonec vcházejí do moudrosti dědů a obecné právní vědomí funguje pak natolik, že k nalezení práva není téměř třeba soudů. Jazyková rozbředlost a myšlenková nevytříbenost ústavy způsobuje, že její dodržování nelze zajistit. Nejvyšší právní norma stává se tak spíše dobrým úmyslem a programem nežli zákonnou zárukou práv občana. Ostatně soudím, že by ústava měla fungovat jako každá jiná právní norma, navíc s tím, že žádná jí podřízená norma, předpis, stanovy, usnesení, prováděcí nařízení nesmí její závaznost omezovat či zamlžovat.

Vyložil jsem svůj názor na povahu, vývin a chování každé moci a snažil jsem se ukázat, že kontrolní mechanismy, které proti ní mají stát, selhávají, takže občan sám ztrácí k sobě úctu a také objektivně pozbývá statutu občana. Jestliže tento stav trvá tak dlouho, jak u nás už trvá, je pochopitelné, že se zapisuje do smýšlení mnoha lidí, do životní filozofie zvláště nejmladší generace, která studiem ani praktickou činností nepoznala, že existuje jakási kontinuita lidského trmácení za dokonalou demokracií. Kdyby tento stav trval i nadále (a kdyby současně proti němu nepracovaly přirozené obranné reakce lidí), změnil by se v příštím pokolení vlastně sám charakter našich národů. Místo rezistentního kulturního společenství vzniklo by jakési snadno ovladatelné obyvatelstvo, jemuž vlád-

nout bylo by i pro cizince pravým požitkem. Abychom k tomuto nechali dojít, myslím, že na to jsme se nemuseli tisíc roků šprajcovat.

Vycházeje z názoru, že žádný z nás se nenarodil proto, aby se mu snadno vládlo, navrhuju, aby Svaz spisovatelů vyvinul iniciativu a případně ve spolupráci se Svazem novinářů a dalšími svazy, jejichž pracovní problematika je podobná, požádal Čs. akademii věd o odbornou expertizu k ústavě, a ukáže-li se to nutným, aby přišel s podnětem k její změně, a to například tak, že svým členům doporučí, aby v příští volební kampani navštěvovali předvolební schůze, tuto problematiku tam přinášeli a působili k tomu, aby volení poslanci si jí byli vědomi; je však také možno uvažovat o tom, že by každý z nás už dříve navštívil svého poslance a požádal jej, aby v parlamentě na toto téma promluvil.

Když tu stojím a mluvím, nemám vůbec ten volný pocit, který by člověk měl mít, když říká svobodně, co chce. Mám spíš pocit, že celkem dost zbaběle využívám jakéhosi příměří mezi občanem a mocí, že hřešim na to, že je právě doba jakéhosi hájení spisovatelů a umělců. Jak dlouho potrvá, nevím: zda až do zimy, či dokonce do zítřka. Tak jako nevěřím, že občan a moc se mohou ztotožnit, že ovládaní a vládnoucí se mohou sejít ke zpěvu, tak nevěřím, že umění a moc si někdy budou libovat, jak je jim spolu dobře. Nebudou, nemohou, nikdy, jsou jiní, nehodí se k sobě. Co je možné a co také dává naději naší snaze, je toto: že ti dva navzájem pochopí svou situaci a vypracují si služná pravidla styku. I spisovatelé jsou lidé, i vládnoucí kruhy se skládají z lidí. Kdyby se kdokoli z nás hrou náhody ocitl v orgánu politické moci, bude se v něm také indukovat její vnitřní polarizace a bude mít se sebou starosti. Svobodymilovný člověk, také ovšem trochu egoistický a myslící na svou čistotu o jeden rozhodující milimetr víc než na špínu světa, člověk, který vidí složitost věcí, ale šíleně touží, aby byly prosté, tedy básník například nebo hudebník, nevstoupil do státní moci. Básník-ministr, to je jen malá graciézní úklona moci. Mluvím tu o neslučitelnosti, a nepočítám s nepřátelstvím. Povím vám jednu svou příhodu, ke které jsem se za poslední dva dny musel v duchu několikrát vrátit. Loni v březnu jsem byl jako člen redakce Literárních novin při jednání na ideologickém oddělení ústředního výboru strany. To jednání nemělo pro nás příznivý výsledek. Seděl jsem u stolu přesně naproti tajemníkovi ústředního výboru soudruhu Jiřímu Hendrychovi, takže místo obvyklého obrysového vjemu měl jsem najednou záběr zblízka na tvář muže staršího než já, mě doma učili lidi o tolik starší zdravit, tvář člověka, který se mi z instituce změnil v kohosi, kdo jako já má své starosti osobní, pracovní a možná i jiné, rozhodně větší než já, a žije v tom už déle. Já jsem tam tenkrát moc šikovně nepromluvil, chtěl

jsem mluvit načisto otevřeně a upřímně, ale lekal jsem se, couval jsem, zdálo se mi, že tomu přisuzují ještě jiné motivy, něco si šeptali, vzdal jsem se pocitu bezmoci, což mě ponižovalo, takže jsem se vzápětí naštval. Odešel jsem pak domů a kromě zmatených myšlenek o celém tom výjevu vnucovala se mi myšlenka úplně nová, spíš znepokojující tušení, které mi mátlo dělbu na dvě jasná pole, na ono „MY a ONI", cítil jsem, že mě šlehl závan z neznáma, že mám tušení o lidské svízeli z určité situace, na niž zřejmě nepamatují pojmy skryté pod u nás velmi frekventovanými termíny „třídní hledisko", „opozice" atd. Jsou to termíny válečné. Musel jsem si samozřejmě pomoci nějakým aspoň prozatímním pevným stanoviskem, abych vůbec mohl nějak dál jednat. A řekl jsem si, že ta svízel ze situace patří k věci. Patří nám to, protože on to chce dělat, ačkoli nemusí, a já chci v těch novinách být také. Ale dostal jsem tehdy nový impuls, abych přemýšlel o moci jako lidské situaci. – Končím tuto odbočku a navazuju, kde jsem přestal: I spisovatelé jsou lidé, i vládnoucí kruhy se skládají z lidí. Ani spisovatelé nechtějí anarchii, protože si přejí bydlet v pěkných městech, přejí si mít pěkné byty a přejí je i jiným, přejí si prosperitu průmyslu, obchodu přejí zisk. A to přece není možné bez organizující činnosti vlády.

Umění se nemůže vzdát tématu vlády, protože vládnout znamená neustále přímo či nepřímo rozhodovat správním aktem o životě lidí, o jejich životním blahu a zklamání, o tom, nač i jen myslí a co je nerozhodnutelné, a činnost moci se s činností umění stýká právě na tom nerozhodnutelném, co přesto je nějak rozhodováno. Umění se tedy nemůže vzdát kritiky vlád, protože vlády, jaké jsou, jaké mají způsoby, jsou výtvorem kultury národů.

Naše vláda dejme tomu potěší umělce, když je pochválí, že například udělali pěkný reprezentační pavilon na světové výstavě. Řekne to jistě ráda, takové řeknutí je i politický prvek, a řekne to snad i upřímně. Ale umělci proto ještě nemusí být potěšeni tím, jaká je vláda. Takový pavilon, který v jistém smyslu požívá práva kulturní exteritoriality, jen ukazuje, co by titíž tvůrci mohli udělat doma, kdyby mohli, kdyby na vlastním území měli tu váhu. Proto se přiznávám k tomu, nač jsem myslel mockrát: Nesloužíme všichni klamu, když stavíme pěkné reprezentační pavilony kultury? Když víme, že naše nejlepší práce není žádoucí, že všecko děláme jen z božího dopuštění a běží termín a my neznáme ani datum. Všecko, čeho kultura dosáhla, jako vůbec všecko, co lidi u nás dobrého udělali, i všecky dobré výrobky, i všecky stavby a všecky dobré realizované myšlenky z laboratoří, studií a ústavů, to všecko je tu spíš přes to, jak se naše vládnoucí kruhy po léta chovaly. Bylo to na nich doslova vyvzdorováno. Ale nechci být nespravedlivý: Jsem přesvědčen, že

i každé lepší hnutí uvnitř těchto vládnoucích kruhů, každý pokus o nápravu stylu je těžce placen, přináší oběti, a přinese-li i viditelný výsledek, je rovněž těžce vyvzdorován. Tak jaké řízení a jaké vedení? Já vidím brždění. Po desetiletí se mi nestalo, že bych při nějakém jejich expozé pocítil: Vida, to je skvělá idea, která ještě žádného nenapadla! Naopak, někdy jsem si chmurně řekl: To je toho, když to ví dávno každý! A nejčastěji: Jak v tomto zachráním svou vlastní myšlenku, jak je přelstím, když je nemůžu přesvědčovat, protože je nikdy nevidím. – Vidím a slyším, jak moc ustupuje jen tam, kde vidí a slyší příliš silný odpor. Nikoli argumenty, ty ji nepřesvědčí. Jen neúspěch, opakovaný neúspěch, když chce něco podnikat postaru. Neúspěch, který nás všecky stojí peníze a nervy. Vidím stálou vůli a také stálé nebezpečí, že se vrátí starší horší časy. Protože co znamenají ta slova, že jsme dostali svaz, dostali Litfond a vydavatelství a noviny? Pohrůžku, že nám je vezmou, když nebudeme hodní. Kdybych uznával, že to bylo jejich, řekl bych, co říkává moje sestra: Dal, vzal... Ale jsou opravdu pány všeho? A co tedy ponechávají v rukou jiných než svých? Nic? To tu nemusíme být! Ať to řeknou. Ať je zcela viditelné, že v podstatě hrstka lidí chce rozhodovat o bytí či nebytí všeho, o tom, co má být děláno, myšleno, cítěno. To mluví o postavení kultury ve státě, to je obrazem kulturnosti národa. Ne tedy oceňovaná, vyhlašovaná jednotlivá kulturní díla.

Měli jsme v poslední sezoně často příležitost slyšet, že vládnoucí kruhy uznávají jistou autonomnost kultury na jejím vlastním poli. Ale ať se prý kultura nezlobí, když přechází na pole politiky, že dostává výtky. Argumentuje se proti nám, že prý porušujeme své vlastní heslo – že každou práci mají dělat odborníci. Je pravda, že i politiku mají dělat odborníci, ale odkud se bere ta jistota, že jsou to oni. Já o tom pochybuju a důvod své pochyby předvedu raději jen obrazně: Lékař je jistě odborník. Může lépe než my určit diagnózu naší nemoci, může nás také odborně léčit. Ale nemůže přeci tvrdit, že ví lépe než my, jak nám je při jeho léčbě. A jen lékař hrubý neodborník může na nás dělat nebezpečnou operaci, když jsme mu nepodepsali žádný revers.

Autonomnost umění a kultury? To je heslo a časná taktika. Dnes platí toto a zítra tamto, zdá se to různé, ale není třeba být velkým odborníkem, aby člověk poznal, že je to pořád z téhož sudu, jenže má dvě pípy.

Jako si nepřipadám příliš bezpečný v kulturněpolitické situaci, kterou vládnoucí moc zřejmě může hnát až do roztržky, tak si nepřipadám jistý ani jako občan mimo stěny tohoto sálu, tedy mimo toto hřiště. Nic se mi neděje a nic se mi nestalo. To už se dnes přece jen nedělá. Mám být vděčný? Nechce se mi. Mám strach. Nevidím vlastně žádné pádné

záruky. Vidím sice lepší práci soudů, ale ti soudcové nevidí vlastně žádné pádné záruky; vidím lepší práci prokuratury, ale ti prokurátoři – mají záruky a cítí se bezpečni? Kdybyste chtěli, já bych mohl udělat s několika z nich rozhovor pro noviny. Myslíte, že by vyšel? Nebál bych se udělat rozhovor třeba s generálním prokurátorem o tom, proč nevinně odsouzení a rehabilitovaní lidé samozřejmě nenabývají původních práv, jak to, že jim národní výbory nechtějí vrátit jejich byty či domy – ale to nevyjde. Proč se těm lidem nikdo slušně neomluvil, proč nemají úlevy politicky pronásledovaných, proč se s nimi smlouvá o penězích? Proč nemůžeme žít, kde chceme, proč krejčí nejezdí na tři roky do Vídně a malíři na třicet roků do Paříže s možností vrátit se nikoliv jako zločinci. Náš parlament zřejmě dobře zná jednu právní zásadu: Nullum crimen sine lege – není zločinu bez zákona. Uplatňuje ji tak, že vyrábí pro stát tolik zločinců, kolik chce. Proč lidé, kterým se u nás definitivně nelíbí, nemohou táhnout třeba k čertu a proč lidé, kteří nechtějí načatá demokratická opatření vidět dokončena, nejdou třeba pryč?

Je pravda, vyšlo několik nových a lepších zákonů. Je pravda, že další se připravují. Je také pravda, že nový tiskový zákon dobře mete. Připravuje se také novelizace zákona o ostatních občanských svobodách – svobodě shromažďovací a spolčovací. Návrh připravuje ministerstvo vnitra – vysázený článek o tom v Literárních novinách byl zabaven – nevidím záruky. Jaké záruky? Nevím. Tady se zastavuji, protože jsem u toho posledního, u jedné veliké pochyby: zda samy vládnoucí kruhy, vláda a její jednotliví členové sami mají záruku svých občanských svobod, bez nichž nelze rozvíjet žádnou tvorbu, ani tvorbu politiky. Na tomto místě se má charakteristika vnitřních zákonitostí každé moci uzavírá a já mohu celkem jen odkázat na formulaci, jež byla řečena jinými – o mlýně, který semele někdy i ty, co jej roztáčeli.

Kultivované provedení toho, co je pro organizovaný chod státu jistě nezbytné, to je mírou skutečně dosaženého stupně kultury. Proto víc než o lepší kulturní politiku jde o kulturu politiky. Kde politika politiků je kulturní, tam se nemusí spisovatel, umělec, vědec ani inženýr vysilovat handrkováním o svá práva oborová, stavovská, sektorová, klubová, svazová, nemusí zdůrazňovat specifičnost své práce, nemusí vyvolávat averze ostatních občanů, dělníků, rolníků, úředníků, kteří mají právo na totéž co on, ale nenacházejí prostředky k protlačení svých myšlenek sítem cenzur, nemohou svůj smutek či svůj mravní patos přeložit a podat v uměleckém tvaru, v konstrukci a barvě, v aforismu či básni a hudební skladbě. Nekulturní politika, nikoli špatná kulturní politika, vyvolává ohniska bojů o svobodu a ještě je uražena, že se o tom pořád mluví, nechápe, že svo-

boda opravdu je jen tam, kde se o ní nemusí mluvit. Je uražena tím, co lidé vypovídají o tom, co vidí, ale místo aby změnila to, co lidé vidí, chce jim pořád vyměňovat oči. A zatím uniká do času to, co jediné je hodno všeho patosu všech, to je ten sen o vládě, která bude totožná s občanem, a o občanu, jenž si vládne téměř sám. Je uskutečnitelný ten sen?

Na cestě za tímto snem, k němuž naše národy mířily z hloubky svých dějin, prošli jsme body dílčích úspěchů. Jedním z nich byl i vznik samostatného Československa zásluhou pokrokových lidových sil a pokrokových politiků, což není v návrhu Stanoviska zatím vyjádřeno, a já to tedy navrhuji vyjádřit. Vždyť tím vznikl státní útvar, který přes svou nedokonalost přinesl vysokou demokracii v historické kategorii tehdy existujících režimů a který nenashromáždil v cítění a myšlení svých občanů žádnou významnou averzi k ideálům socialismu uskutečnitelným v druhé etapě státního vývoje. Kontinuita představy o státě sociálním se po válce proměnila přímo v program socialismu. Zvláštní podmínky, za kterých se k jeho plnění přikročilo, hlavně stav socialismu v zemí, kde předtím byl, a úroveň poznání o socialismu v té době způsobily, že u nás došlo k deformacím při uskutečňování a k událostem, které nejsou vysvětlitelné jen místním klimatem a neplynou z povahy lidu ani z jeho dějin. Když se o tomto období mluví, když se hledá vysvětlení, proč jsme ztratili tolik morálních i hmotných sil, proč jsme hospodářsky zaostali, říkají vládnoucí kruhy, že to bylo nutné. Myslím si, že z hlediska nás všech to nutné nebylo, že to bylo snad nutné pro duševní vývoj orgánů moci, jež v podstatě donutily i všechny zastánce socialismu, aby tímto vývojem prošli s nimi. Je třeba vidět, že za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka – od primárních potřeb, jako jsou byty, školy, prosperita hospodářství, až po potřeby jemnější, které nedemokratické systémy světa vyřešit nemohou, jako je pocit plné platnosti ve společnosti, podřízení politických rozhodování kritériím etiky, víra ve smysluplnost i malé práce, potřeba důvěry mezi lidmi, vzestup vzdělanosti celých mas. A bojím se, že jsme se nepovznesli ani na dějišti světa, cítím, že jméno naší republiky ztratilo dobrý zvuk. Vidím, že jsme nedodali lidstvu žádné původní myšlenky a dobré nápady, že například nemáme svůj návrh, jak vyrábět a netopit se ve zplodinách vyrábění, že zatím tupě následujeme odlidštěnou civilizaci amerikánského typu, opakujeme chyby z Východu i Západu, naše společnost nemá orgán, který by hledal, jak by se dalo rachotivému a zakouřenému vývoji životního slohu nadejít úspornou zkratkou.

Neříkám tím, že jsme žili zbytečně, že to vše vůbec nemá cenu: má to cenu, ale je otázka, zda to není cena varování. I tak by celkové poznání lidstva postoupilo, ale tímto nástrojem poučení nemusela být

země, jejíž kultura o nebezpečí věděla. Navrhuji, aby ve Stanovisku bylo vyjádřeno, co věděla pokroková československá kultura ve třicátých letech, či co aspoň cítila.

V poslední době jsem poznal mnoho podivuhodně svěžích lidí. Několik jednotlivců, ale i několik kolektivů – pracovních i zájmových. Podivuhodná byla jejich rezistence, kterou osvědčili – že odolali vlivu moci a řídí se přirozenými zásadami lepších lidí: řádně dělat, držet slovo, nezrazovat se, nenechat se otrávit. Vedle těchto celkem klasických vlastností lepších lidí přirostla na jejich charakteru jedna vlastnost nová: nedostatek smyslu pro odstup neboli distanc mezi podřízeným a nadřízeným, mezi výše a níže postaveným. Kupodivu, tato odpudivá dnešní vlastnost každého lajdáka, teprve přidaná k oněm klasickým dobrým vlastnostem, opravdu působila jako nový rys člověka, který se nemusí ponižovat kvůli chlebu.

Na závěr bych chtěl výslovně vyjádřit, snad zbytečně, co jistě plyne z celé mé řeči: svou kritiku moci v tomto státě neházím na čelo socialismu, protože nejsem přesvědčen, že takový jeho vývoj u nás byl nutný, a protože tuto moc neztotožňuji s pojmem socialismu, jak se s ním chce ztotožňovat ona sama. Ani jejich osud nemusí být totožný. A kdyby lidé vykonávající tuto moc – já je pro tuto chvíli odčarovávám od moci a dovolávám se jich jako jednotlivců se soukromým cítěním a myšlením – kdyby sem přišli a nám všem položili jednu otázku – zda ten sen je uskutečnitelný, museli by pokládat za projev naší dobré vůle a zároveň nejvyšší občanské loajality, kdyby odpověď byla: Nevím.

MÝTUS SVAZU SPISOVATELŮ

Přemysl Blažíček

11. března 1968 jsem odevzdal Literárním listům článek Mýtus Svazu spisovatelů. Po několika dnech jsem na základě určitých fakt vyjádřil šéfredaktorovi Literárních listů písemně obavu, aby otištění mého článku nebylo do neurčita oddalováno a požádal o potvrzení, zda

článek vyjde alespoň do 28. března. Po týdnu jsem dostal od šéfredaktora dopis, že moje žádost je ultimatem, že článek nemohou uveřejnit 28. března, jak žádám, a že tedy „ve smyslu Vašeho stanoviska na jeho uveřejnění rezignujeme". Obratem jsem v dopise vysvětlil, že mám pouze obavy o oddalování publikace, které by se nakonec rovnalo zamítnutí, a že moje žádost rozhodně nebyla míněna jako ultimatum. Do dneška mi šéfredaktor neodpověděl a Literární listy článek neuveřejnily. Tak tento postoj Literárních listů k článku kriticky namířenému do jeho řad je jen dalším příkladem toho, o čem se v článku píše. Otiskuji ho zde v té podobě, jak jsem ho po vyjití 2. čísla Literárních listů napsal a odevzdal.

(9. května 1968)

Aktivita Svazu čs. spisovatelů (především jejich loňský sjezd a osudy jejich ústředního časopiseckého orgánu) je všeobecně pokládána za jeden z hlavních podnětů politického dění, jež u nás probíhá v posledních měsících. Spisovatelé v čele obrodného procesu, který s napětím sleduje celý svět! Nestojí však spisovatelé zároveň v čele vytváření jakéhosi mýtu o sobě samých a nenutí skutečný charakter jejich podílu na celém procesu spíše k posílení skepse nad dosavadním stavem tohoto procesu?

Pouze několik měsíců nevycházejí původní Literární noviny a už se staly legendou. V anketě Literárních listů byly dokonce označeny za „nejlepší evropský časopis". Není třeba vracet se o řadu let zpátky, kdy Literární noviny byly prokazatelně horším časopisem než ministerská Kultura; stačí listovat jejich loňskými čísly a nelze se vyhnout zjištění: buď ty mimořádné hodnoty stačily už vyprchat, nebo tam nikdy nebyly. Nejde jen o těch několik statí a poznámek víceméně bezprostředního politického dosahu, které byly zřejmě vlastní příčinou nelibosti nadřízených institucí. Úroveň této bezprostředně politické aktivity Literárních novin lze hájit poukazem na to, co tenkrát vůbec bylo možno uveřejnit Jde především o odborné kvality literárního a kulturního časopisu, kterým Literární noviny byly. Jaké ukázky z původní tvorby a hlavně jaké kritiky a recenze uveřejňovaly? Je možné se přít o úroveň jednotlivých příspěvků, těžko však je možno se přít o to, že místo náročné kritičnosti tu vládla vzájemná ohleduplnost, ústupky a kompromisy na jedné straně a na druhé straně se ztěží připouštělo „vybočení z řady". Že prostě i zde vládla politika, a to v podobě politikaření ve jménu jakési falešné jednoty. Tuto výtku je opět možno oslabit poukazem že Literární noviny byly oficiálním orgánem Svazu spisovatelů, že stěží mohly být „na špici", že pouze odrážely celkový stav Svazu. Ano, a to právě je moment, ke kterému tato poznámka míří.

Svaz spisovatelů vstoupil do povědomí širších vrstev především svým loňským sjezdem, jehož jednání nemohlo být zveřejněno, a proto legenda o něm se vypjala do mnohem výraznějšího nesouladu se skutečností, než tomu bylo u Literárních novin. Odstupující výbor předložil sjezdu zprávu, v níž pro nezasvěcence bylo zbytečně mnoho místa věnováno případu časopisu Tvář, který v roce 1965 přestal vycházet. Při stupňovaném ztěžování práce tohoto časopisu a nepřijatelných požadavcích, které nakonec vedly k jeho zániku, hrál aparát Svazu spisovatelů i jeho ústřední výbor tak ochotnou a aktivní roli, že ho rozhodně nelze nazvat pouhým nástrojem vyšší moci (i když to by Svaz stavělo do krajně nepříznivého světla). Případ časopisu Tvář byl charakteristický pro vedení Svazu nejen předstíráním nemožnosti volby a nadměrnou ochotou pro „taktické" ústupky. Neméně charakteristické bylo, že zpráva odstupujícího výboru byla pouhým ospravedlňováním a že ani v této zprávě, ani při jednání sjezdu nebyl učiněn pokus o přiznání chyby, natož o její napravení.

Nechci zde kritizovat některé příspěvky na sjezdu ani popírat jejich skutečné zásluhy. Faktem však je, že pouze jediný diskusní příspěvek (V. Havla) se zásadnějším a kritickým způsobem zabýval situací ve Svazu spisovatelů, která byla věrným odrazem nedostatků situace celostátní. Místo aby se snažili změnit tuto situaci tam, kde nejenže na ni měli bezprostřední vliv, ale kde jí podstatným způsobem spoluvytvářeli, rozvinuli spisovatelé na sjezdu — chtě nechtě — efektní černobílou vizi: kolem nás temno, a zde my, vrhající světlo pravdy.

To však ještě nebyl konec sjezdu. Na zásah J. Hendrycha volební komise vyškrtla několik nejrevolučnějších řečníků z kandidátky výboru Svazu a plénum, které oněm řečníkům ve vzrušené atmosféře uspořádalo nadšené ovace, je nyní bez protestu v tajném hlasování drtivou většinou hlasů nezvolilo. Také závěrečné komuniké dopadlo podle toho. Na ukončení sjezdu promluvil J. Hendrych. S potleskem. Že se v dané situaci nedalo nic jiného dělat? Kdyby byl sjezd předčasně násilím ukončen, bylo by to jeho vítězství, které by alespoň oslabilo a zastřelo podstatné nedostatky jeho předchozího průběhu. Takto však zakončení sjezdu, navenek v drtivém nepoměru k jeho průběhu, bylo jeho odhalujícím vyvrcholením.

Jaký je postoj Svazu spisovatelů v přítomnosti? Čím zahájily Literární listy své vydávání, co je nejvíce pálí? Zhlíží se v zrcadle sugestivně položených otázek ankety Odkud, s kým a kam, a velká část spisovatelů jim chápavě naklání podané zrcadlo do nejpříznivějších úhlů. Vedení Svazu spisovatelů pak ostře odsuzuje vedení Svazu novinářů, které loni kritizovalo hlasy na sjezdu spisovatelů, žádající zrušení cenzury. Avšak právě Ivan Klíma, který tehdy ve svém diskusním příspěvku žádal zrušení cenzury

a který byl původně navržen do ústředního výboru, nebyl na základě svého diskusního příspěvku sjezdem zvolen; což. lze jistě pokládat za formu jeho – mírně řečeno – kritiky. Na tom nic nemění, že v závěrečném komuniké byla žádána novelizace tiskového zákona (jako ostatně jediný konkrétní požadavek, vtělený do komuniké z předchozí diskuse). Podobně hezké je, že ústřední výbor Svazu spisovatelů požádal o milost pro uvězněného spisovatele Jana Beneše. Hezké tím spíše, že Beneš není ani členem Svazu spisovatelů, protože ho z něho tentýž ústřední výbor loňského podzimu vyloučil.

Pln sebejistoty morálního vítěze Svazu spisovatelů dnes jenom prohlubuje rozpor svého předchozího postoje: autoritativně požadovat zlepšení kolem sebe bez náznaku snahy obrátit tento kritický zájem do vlastních řad. Fascinován svým historickým posláním nemůže se ovšem věnovat své vlastní práci a především nemůže dopustit, aby byla narušena jeho jednota. To je dlouholetá tradice „progresivní" části Svazu spisovatelů: kdo je „progresivní", je nekritizovatelný. Právě dnes, kdy všichni jsme plni „progresivity", se však zdá, že skutečně progresivní – a nejen ve Svazu spisovatelů – by bylo rozbití této falešné jednoty.

Přes nynější skvělé renomé Svazu spisovatelů se nesoulad mezi jeho vlastními představami o sobě samém a jeho skutečným stavem nejen udržuje, ale prohlubuje. A tak tedy: odkud, kam? V tomto smyslu od deseti k pěti.

(1968)